

Kelleher 1947-ben az egyetem hallgatójaként doktori disszertációját a magyar szent koronáról írta. A disszertáció angol címe: „The holy crown of Hungary”. Eredeti példányát a képzőművészeti könyvtárban őrzik, bővített kiadása 1951-ben jelent meg az „American Academy in Rome” kiadásában. Dr. Kelleher 1960–1972-ig az egyetem tanára és múzeumigazgatója volt.

HUNGARIKA-BIBLIOGRÁFIA KÉSZITÉSE A ST. LOUIS-I WASHINGTON EGYETEM KÖNYVTÁRAINAK (WASHINGTON UNIVERSITY, ST. LOUIS) GYŰJTEMÉNYE ALAPJÁN

KOZÁK, RÉKA

Az információk legfontosabb forrása a könyvtárakban a katalógus. A cédulakatalógus számos amerikai könyvtárban két részre van osztva: az egyik a szerzőket és címeket tartalmazza, a másik a tárgyköröket; ezt osztott katalógusnak (divided catalog) nevezik. A többi amerikai könyvtárban – főként az egyetemi könyvtárakban – a tárgykörök, valamint a címek és a szerzők betűrendben követik egymást egy katalógusban. Ezt a katalógust szótárkatalógusnak (dictionary catalog) nevezik.

Függetlenül e formai megkülönböztetéstől, a gyűjtemény minden darabjáról több cédula kerül a katalógusba, különböző címszók alá. A raktári jelzet (call number) a cédula bal felső sarkában található. Azokban a könyvtárakban amelyek követik a Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress) katalogizálását, a raktári jelzet 2 elemből áll: szakszámból és a Cutter-számból, amely utóbbi a könyv raktári helyét jelzi. A szabadpolcos raktározási rendszerben a raktári jelzet jelentésének ismerete fontos, a tárgyköri információk tekintetében.

Ha ismerjük a szerzőt, vagy tudjuk a könyv címét, igen egyszerű megtalálni a kívánt könyvet a katalógusban. A probléma akkor kezdődik, amikor egy bizonyos témakörben csak a szakkatalógus milliányi tárgyszavának „vallatásával” tudjuk a megfelelő könyvek kiválasztását megkezdeni.

Az amerikai egyetemi könyvtárak leginkább a Kongresszusi Könyvtár igen átfogó tárgyszójegyzékét használják, amelyet a különböző tudományágak szakemberei dolgoztak ki. E tárgyszójegyzéknek sajátos nyelvi felépítése van. Ha meg akarunk találni valamit a szakkatalógusban, a szakkatalógus nyelvét kell használnunk, és ez olykor kiszámíthatatlan. Mivel a következetesség nem a legnagyobb erénye a Kongresszusi Könyvtár tárgyszójegyzékének, néha komoly agytorna szükséges, a szakkatalógusban használt tárgyszó megtalálásához. A Kongresszusi Könyvtárban használt tárgyszavak jegyzéke (List of Subject Headings) jelentős segítség az információkeresők számára.

Sokan, akik bizonyos témakörben szeretnének megtalálni minden összetartozó könyvet, inkább a szabadpolc adta lehetőséghez fordulnak, mintsem hogy szélmalomharcot vívjának a szakkatalógus terminológiájával.

A szabadpolcos raktári rend – amelyhez az amerikai könyvtárhasználóknak a múlt század vége óta volt idejük hozzászokni – fontos szerepet tölt be a tárgy szerinti keresésben, mivel a polcokon hasonló témakörű könyvek sorakoznak egymás mellett. Előnyei nem lebecsülendők: a kutató olyan könyvekre is rátalál, amelyeket nem talált meg a szak-katalógusban, ugyanakkor a helyszínen megvizsgálhatja, eldöntheti, hogy melyik könyv lesz munkájában segítségére.

Tökéletes, kielégítő eredményt azonban ilyen módon sem lehet biztosan elérni, hiszen a polcokról a kölcsönzések következtében sok könyv hiányozhat. A különböző tárgykörökben osztályozott összes könyvről a könyvespolci elrendezésnek megfelelő szakosított leltári jegyzék adna egyedül tökéletes képet, sajnálatos módon azonban a raktári katalógus (shelflist) nem áll az olvasók, kutatók rendelkezésére. A raktári katalógus potenciális bibliográfiai hasznossága szinte megköveteli nyomtatott közzétételét.

Vajon ez megoldaná-e a tárgyi hozzáférhetőség minden problémáját? Nem valószínű. Nincsen tökéletes osztályozó rendszer, s mindig lesznek olyan olvasók, akik máshol keresnek a könyvet, mint ahová az osztályozva van. Maguk az írók is igen ritkán redukálják a témájukat egy tárgykörre. Az osztályozó könyvtáros úgy segít ezen, hogy annyi tárgyszót csatol a jelzett műhöz a katalóguscédulán, amennyit megítélése szerint a mű többértéű tárgyköre megkíván. A cédulakatalógusban a mű megtalálható az összes tárgyszó alatt, ellenben a raktári jelzet csak a legfontosabb tárgykörre utal, miután a könyvet fizikailag csak egy helyen lehet a polcokon elhelyezni.

A tárgyszavak (subject headings) több irányú hozzáférhetőséget biztosítanak, a raktári jelzet azonban csak egyet. Eldönthetjük-e ennek alapján, hogy melyik a fontosabb a tárgyi kutatásban? Azt kell mondanunk, hogy a tárgyszavak és a raktári jelzet kiegészítik egymást. Mindegyik fontos lehet bizonyos körülmények között.

Az eddigiekben megpróbáltam azoknak a helyzetét illusztrálni, akik tárgyi oldalról próbálnak az ismeretekhez eljutni. Kitűnt, hogy a szabadpolcon való böngészés nem megbízható, a tárgyszavak helyes eltalálása, megválasztása nem mindig jár sikerrel, s az osztályozás csak egyirányú tárgyi besorolást jelez. Az összekötő, kiegészítő kapocs a kutató számára a könyvtár anyagának feldolgozása alapján készült szakbibliográfia. Gazdag gyűjteményű egyetemi könyvtárak a tökéletes bibliográfiai számbavételt szakbibliográfiák készítésével segítik elő.

A szakbibliográfiák között az egy-egy országra vonatkozó, nemzeti szempontú bibliográfiák jelentős szerepet töltenek be a könyvtári tájékoztató munkában. Összeállításuk átfogó tárgyi ismereteket kíván meg: mind az illető országban szerzett felsőfokú iskolai végzettség, mind a nyelv ismerete plusz előnyöket jelent a bibliográfus számára. Külföldön élő könyvtárosok új és régi hazájukat is szolgálják, amikor nemzeti vonatkozású bibliográfiákat szerkesztenek. Nekünk, magyar könyvtárosoknak is az egyik legfontosabb feladatunk, hogy a külföldi könyvtárak magyar vonatkozású anyagát bibliográfiák segítségével hozzáférhetőbbé tegyük. Nemcsak a kutatók munkáját könnyítjük meg ezzel, hanem gazdag nemzeti kultúránk terjesztését is előmozdítjuk. Még akkor is, ha a különböző könyvtárak magyar vonatkozású anyaga nem versenyezhet a Widener Könyvtár (a Harvard Egyetem Könyvtárának egyik részlege – a szerk.) gazdagságával, a szerényebb

gyűjtemények is adhatnak valamit magyar kulturális értékeink világszerte szétszórt készletéhez.

Miután nincsen két teljesen egyforma gyűjteményű könyvtár, a kisebb magyar vonatkozású gyűjteményeknek is rejtett értékei lehetnek, olyanok, amelyek még nagy gyűjteményekből is hiányoznak; semmiképpen sem kárbavesztett munka napvilágra hozni őket.

Könyvtári gyűjteményen alapuló bibliográfiák készítésénél nem szabad szem elől téveszteni, hogy jóllehet a helyi katalógus feldolgozásán alapulnak, összeállításukkal nemcsak a helyi igényeknek megfelelően kell prezentálni anyagukat, hanem úgy, hogy regionális, nemzeti, sőt nemzetközi szinten is használhatók legyenek.

A bibliográfia készítésének első lépése: a terv felvázolása. Pontosán meg kell határozni a tárgykört, el kell határozni, hogy szelektív vagy teljes bibliográfiát akarunk-e készíteni, milyen dokumentumtípusokat (könyveket, folyóiratokat, folyóiratcikketek stb.), milyen nyelvű és milyen nemzeti eredetű kiadványokat kívánunk bevenni. Meg kell határozni a címlírás formai követelményeit és azt, hogy akarunk-e megjegyzéseket, mutatókat alkalmazni.

Miután bibliográfiánk alapja egy könyvtár gyűjteménye, előfordul az anyaggyűjtés közben, hogy az eredeti elhatározáson itt-ott változtatni kell.

Eredeti terveim szerint én is szerettem volna mindent felvenni magyar vonatkozású bibliográfiámba, ami a St. Louis-i Washington Egyetem Könyvtárainak gyűjteményében megtalálható. Anyaggyűjtés közben azonban úgy éreztem, hogy a természettudományok terén számomra megoldhatatlan nehézségekkel állok szemben. A bölcsészettudományok területén nem nehéz meglátni azt a kapcsolatot, amely a magyarság történetére, életére, kultúrájára utal. A szépirodalommal sincsen probléma. Magyar nevű, valószínűleg magyar származású írók művei megjelennek világszerte, de mivel a művek nem magyar nyelven íródtak, a magyar irodalomban nem lehet szerepük. Egyébként is az irodalomhoz kitűnő útmutatók állnak rendelkezésre.

Mi a kritérium a természettudományok területén? Itt is, ott is hamisítatlan, félreérthetetlen magyar nevekre bukkanok. Ám a könyvek idegen országban jelentek meg, és semmi jel nem mutat arra, hogy fordításról lenne szó. Ha fellepezem az „American Men and Women of Science” vagy a „World’ Who’s Who in Science” c. kézikönyvet, vagy Pogendorff átfogó művét, a „Bibliographisch Literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der Exacten Wissenschaften”-t, talán találok információt a tudós magyar eredetéről, de ez még mindig nem osztja el kétségemet: van-e jogom magyar tudományos eredményként felvenni magyar nevű, idegenben élő tudósok műveit bibliográfiámba?

Mivel a természettudományok nem nemzethez kötöttek, még nehezebb meghúzni a választóvonalat és igényt tartani külföldre szakadt értelmiségünkre.

A Washington Egyetem Könyvtárában megtalálhatók a Magyar Tudományos Akadémia kiadványai, valamint magyar egyetemek tudományos periodikumai, mégis úgy érzem, hogy talán jobb, ha ezt a területet természettudományokban jártas szakember dolgozza fel egyszer. Bibliográfiám ezért a humán tárgykörökre, a társadalomtudományra és a művészetekre korlátozódik, dokumentumtípusok szerint pedig könyveket és folyóiratokat fog tartalmazni.

A bibliográfia a címleírás vonatkozásában — akárcsak könyvtárunk — a Kongresszusi Könyvtár gyakorlatát fogja követni. Miután szakbibliográfiát állítok össze, megjegyzéseket csak ott fogok alkalmazni, ahol a mű címe nem derít elég fényt a könyv tartalmára.

A bibliográfiai terv felvázolása után az anyaggyűjtés következik. A bibliográfusnak ugyanazt az utat kell végigjárnia — csak még kimerítőbben — mint a kutatónak, aki bizonyos tárgykörökben akar anyagot gyűjteni. Menet közben a megfelelő tárgyszavak megkeresése, az osztályozás ugyanazokat a problémákat tárja elénk is, mint a kutató elé. A mi óriási előnyünk: a raktári katalógus használata.

Első lépésként megnéztem mindent, ami az olvasói cédulakatalógusban Magyarország és alosztályai alatt található:

Magyarország — Régiségek
 Magyarország — Kereskedelem
 Magyarország — Bibliográfia
 Magyarország — Alkotmánytörténet
 stb...,

majd összegyűjtöttem mindent, ami a „Magyar” szóval kezdődik a tárgyszavak között. Nem volt nehéz észrevenni, hogy a szakkatalógus ilyen irányú megközelítése csak a leg-alapvetőbb információt adja Magyarországról, a magyarságról. Ennek egyszerű oka (amint már korábban láttuk) a következetesség hiánya a Kongresszusi Könyvtár tárgyszóhasználatában.

A magyar irodalom például nem Magyarország alatt található mint

Magyarország — Irodalom (vagy Szépirodalom)

vagy egyszerűen:

Magyar irodalom

hanem a címszavak az irodalom, zene, képzőművészet, filozófia esetén így alakulnak:

Képzőművészet, Magyar

Zene, Magyar

stb...

Észrevettem azt is, hogy a könyvek raktári számának legnagyobb része a „Magyarország” vagy „magyar” kezdetű tárgyszavakat a *DB* alosztállyal jelzi. A Kongresszusi Könyvtár osztályozásában a *D* általános történelmet és európai történelmet képvisel. Alosztályaiban a *DA* angliát jelent, majd betűrendben:

DB Ausztria—Magyarország

DC Franciaország

DD Németország stb...

A *D* osztályban is sok általánosabb magyar vonatkozású könyv található, ellenben a *DB* alosztályban a 900-as számmal kezdődő tételek kifejezetten magyar vonatkozásúak. Minthogy a Kongresszusi Könyvtár osztályozása nem idegen számomra, tudom, hogy a *P* osztály nyelvészetet és irodalmat képvisel, az alosztályok pedig *PB* és *PH* között a modern európai nyelveket tartalmazzák. A *PH* alosztályba vannak besorolva a finnugor és a baszk nyelvek és irodalmuk:

PH 101— 498 Finn

PH 601— 688 Észtl

PH 701– 735 Lapp

PH 2001–3718 Magyar

PH 2001 és PH 3718 között található meg tehát minden, ami könyvtárunkban magyar nyelv és irodalomként van osztályozva. Bibliográfiám jelentős részét a *DB* és a *PH* alosztályok fogják kitenni.

A raktári katalógus segítségével igen egyszerű egyenként kimásolni az egymást követő adatokat, egyre azonban vigyázni kell. A raktári katalógus használata még nem ad 100%-os biztosítékot arra, hogy a könyvtárunk gyűjteményében lévő fontos magyar szerzők minden alkotását megtaláltuk. Az egyéni szerzőket nem árt ellenőrizni az olvasói katalógusban. Előfordulhat, mint például Illyés Gyula: Puszták népe című műve esetén, hogy a nevezett alkotást nem találjuk meg a *PH* alosztályban magyar irodalomként. A cédulakatalógusban

Paraszság – Magyarország

Magyarország – Társadalmi élet és szokások

tárgyszavak alatt található meg a jelzett Illyés-mű, osztályozási jelzete pedig *HD*, amely a társadalomtudományokat jelöli.

A raktári katalógus használatával nem találtam volna rá erre a fontos műre, csakúgy mint ahogy a kutató sem találta volna meg a szabadpolcok *PH* jelzésű polcainál.

Nekünk magyar könyvtárosoknak, akik nemzeti irodalmunk, kultúránk jó ismerői vagyunk, meg kell találnunk és be kell vennünk mutatóval ellátott bibliográfiánkba ezeket az eltemetett remekműveket is.

A *D*, *DB*, és *PH* alosztály kimerítésével gyűjtőmunkánk könnyű része befejeződött. Ennél a pontnál még jobban láttam, hogy mi minden hiányzik még bibliográfiámból, ami csak a jó ég tudja milyen tárgyszavak alatt rejtőzik könyvtári gyűjteményünkben.

Az anyaggyűjtés a viszonylag könnyű másolásból detektív munkává változik. Kitűnő segítség lenne egy olyan tárgyszójegyzék a Kongresszusi Könyvtártól, amely magyar vonatkozású tárgyszavakat tartalmaz. Külön kérésre esetleg rendelkezésre is bocsátanak hasonlót, de ez meglehetősen költséges. Ez a jegyzék felszínre hozná azokat a tárgyszavakat is, amelyeknek földrajzi alosztályai vannak, mint például:

Híradástechnika – Magyarország

Tánczene, Magyar

Világháború, 1939–1945 – Zsidóság – Menekítés – Magyarország

Illusztrált könyvek – Magyarország

stb...

Kodályról viszont még így sem kapnánk információt, mint ahogy szegényebb maradna bibliográfiánk akkor is, ha nem tudnánk, hogy könyvtárunkban Kossuth amerikai útjáról Széplaki József könyve áll az olvasó rendelkezésére, s hogy Csapodi Csaba és Szántó Tibor Bibliotheca Corviniana című műve a különgyűjteményünkben talált helyet. Ezeknek a nagyon is magyar vonatkozású könyveknek a tárgyszavai ugyanis sem a „Magyar” sem a „Magyarország” szavakat nem tartalmazzák. Anyaggyűjtésünk e fázisánál van a legnagyobb szükség a bibliográfus saját tárgyi tudására, vagy azoknak a kiváló magyar bibliográfusoknak a segítségére, akik olyan sokat tettek a magyar bibliográfia terén. Hadd említsem meg nevüket a legnagyobb tisztelettel: Tézla Albert és Bakó Elemér,